

МИХАЈЛО М. КОСТИЋ

ГЛАВНЕ ФИЗИЧКО-ГЕОГРАФСKE И ЕКОНОМСКО-ГЕО- ГРАФСKE ОДЛИКЕ КОРИТНИЦЕ*)

Ова област — Коритница обухвата слив Коритничке Реке, леве притоке Нишаве. Она лежи између Суве Планине, на западу, и нижих планина: Велико Курило (539), Попов Врх (806) и Сливовачки Врх (1256 м.), на истоку. На југоистоку, ниска пезија Превала (575 м.), код села Бела Вода, везује Коритницу са Јужним. На северу Коритница је везана са Белопаланачком котлином пробојницом Мокрањског Ждрела код села Мокре (445 м.).

Осим долине Коритничке Реке, овој области припада један део долине, на југоисточној страни Суве Планине, а такође и део долине испод у залеђу нижих планина на истоку.

Коритница има површину од 112,11 кв. км.; у овом пределу су 9 села са 6.600 становника.

Физичко-географски услови привреде. — Коритница морфолошки претставља котлину на с. и. страни Суве Планине, која је предиспозициона и она је гласна великом раседном линијом и стога пролаз (1, 8?). У њој се морфолошки издвајају: секундарна бежишко-ресничка котлиница у горњем и мокрањско ерозионо проширење у сливу доњег тока Коритничке Реке, а такође и Бежишко Ждрело, клисура Коритничке Реке, која везује ове делове.

Бежишко-ресничка котлиница испуњена је од плиоценских пескова и глине (2). Остали део Коритнице испуњују слојеви слатководног олигоцену и претстављени су поглавито laporцима и глиницима (3, 16). Долина је ограничена кречњацима доње Креде, од којих је састављено и Бежишко Ждрело (2).

* Проучавања ове области писан је вршио по плану ГИСАН у екипи проф. Унив. С. М. Милојевића, лети 1947 г., када је испитивана у физичко-географском и економско-географском погледу Сува Планина и котлине у њеној суподини. Та претходна проучавања проверена су и допуњена испитивањима у лето 1949 године.

Поменуте делове испитане области, где су главне привредне површине, испуњују, дакле, терцијерни језерски седименти. Релативна плодност ових седимената је од великог значаја, јер је омогућила данашњу главну грану привреде, а тиме и опстанак земљорадничког становништва. У педолошким особинама продуктивног слоја показују се знатне разлике у типу тла. Непосредно око Коритничке Реке лежи појас алувијума и смонице са врло променљивом дубином. На источном ободу стране котлине покривају разнолики типови земљишта. Земљиште на лапорцу нарочито је изразито на источној страни Мокрањског проширења. Земљиште настало распадањем пешчара, а делом и кречњака, покрива ниже падине у подножју Сливовачког Врха. Овај део је засут наносима и чини најслабије земљиште. Преовлађујући типови земљишта на страни Суве Планине и на кречњаку у низинском делу котлине су рудо-црвенкасто земљиште и црвеница. У вишим деловима падина заступљена је гајњача, а у појасу букових шума подзол.**)

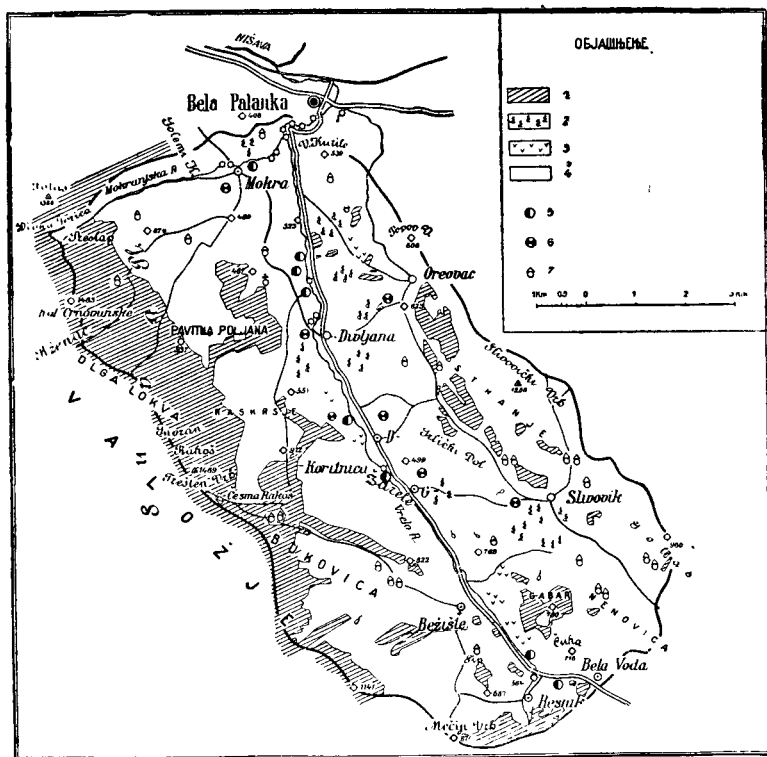
Земљишни покривач није свуда исте дебљине, већ се на стрмијим местима истањује и испод 10 см. Стога је чест случај да са њива штрче остеоци оголићене стеновите подлоге. Међутим, и сам квалитет обрадивог тла је доста слаб. По класификацији од 1885 год., земљиште је сврстано од II до V реда (5); по једној од доцнијих класификација, од IV до VIII класе. Од укупне површине 10.589 ха, која припада насељима у Коритници, на продуктивну површину долази 80,6% а на неплодно тле 19,3% (6).

У економском развиту ове области огледају се и утицаји физичко-географских особина, које као негативни фактори утичу на опадање привредне производње. То негативно дејство долази до распадања стена чије се дробине спирају, вододерина и периодских токова као и поплава Коритничке Реке.

Како стране котлине стрмо падају, оне су поред хемиског растварања изложене и механичком распадању. На страни Суве Планине изразитије механичко распадање јавља се једино у Бежишком Ждрелу, изнад села Горње Коритнице, јер су падине Суве Планине већим делом покривене вегетацијом. Знатно интензивније механичко распадање јавља се на источном ободу, а точила и сипари покривају падине и подножје Сливовачког Врха. Дејством ових процеса, стеновити нанос и дробине вода спира на зиратно земљиште. Земљу коју ови наноси покривају тешко је очистити, а како је ова појава стална, знатан део обрадиве површине потпуно је изгубљен. Тако је, напр., само у атару села Г. Коритнице, на месту Крст, за последњих неколико година пропало око 20 ари зиратног земљишта. Услед оваквих прилика на голим површинама јављају се вододерине и пери-

** Усмено саопштење инж. **Б. Јовановића** према најновијим резултатима педолошких проучавања.

одски токови. Они оживе после јаких киша, али им је разорно дејство знатно веће после пљускова и провала облака. Када про-
дру у растресити материјал долиנסке равни, вододерине усецају

Ск. 1. — Привредно-географска карта Коритнице

1. шуме; 2. виногради; 3. ливаде; 4. жита; 5. поврће; 6. воће; 7. појате.

ровине, браздасте канале у њивама и воћњацима. Таквог је типа Луди Дол, који „подроњује њиве и вртове“ у Г. Коритници. Преносна снага периодских токова је велика; они сносе поред дробица и крупније комађе, а неки са нарочито јаком ударном снагом и блокове стена. Грлички Дол, чије је корито усечено после провале облака од 1939 године, има пад од 2 до 3 метара $\frac{0}{100}$, а дубину корита 8 метара. Он је снео те године стену од 50 м³. Због Грличког Дола пропало је више од 2 ха ливада. Вододерина Падина, која долази са Трештеног Врха само за последњих неколико година уништила је 7—8 ха привредних површина под виноградима, шљиварима и вртovima („градине“). А на месту где је данас усечено корито потока Лаза, пре 20 година било је више насељених кућа.

Ови процеси, дакле, као негативни физичко-географски чиниоци постепено али неприкидно смањују привредне површине и слабе продуктивност обрадивог тла.

АСК

Најзад, и саме поплаве *Коритничке Реке*, у доба поводња, имају сличан утицај. Године 1939 *Коритничка Река* се излила из свога корита и поплавила већи део котлине, а са другим токовима и *Белу Паланку*. У Доњој *Коритници* она је однела две куће из темеља, срушила „јазове“ и однела једну воденицу. У Горњој *Коритници* такође је однела две куће, три воденице, један амбар и једну плевњу. За време ове поплаве ниво воде у селу *Дивљани* достигао је 5 метара изнад нормалног нивоа речног корита. Осим овог, за последњих 10 година (од 1939 до 1949 год.) било је више поплава, мањег и већег обима. Тако је крајем 1948 године *Коритничка Река* однела кућу са свим помоћним зградама *Бошку Вучковићу* из села *Дивљане*.

Из досада изложеног се види, да услед негативног дејства физичко-географских фактора и особина продуктивног тла, знатан део земљишта је неплодан, или претставља земљиште слабе продуктивности.

О термичким особинама *Коритнице* може се добити само приближна слика из температурних однеса климатске области *Суве Планине*. Према резултатима *Б. Јовановића* и *Л. Веселичићезе*, који су употребили упоредна посматрања три метеоролошке станице: *Ниш*, *Пирот* и *Лесковац*, које се налазе на теменима готово равностраног троугла у коме лежи *Сува Планина* а који нам „могу послужити за приближно карактерисање основних климатских фактора подножја *Планине*“, у раздобљу 1925—1940 год. средњегодишња температура је $11,6^{\circ}\text{C}$ (4, 38). Средње месечне температуре могу се видети из података метеоролошке станице у *Пироту* ($\gamma = 43^{\circ} 16' \text{N} = 393 \text{ m}$), „јер су температурни односи ових крајева доста правилни, тамо где се јасно види утицај географске ширине и надморске висине“ (7, 155). У раздобљу 1927—1940 год. *Пирот* је имао средњу месечну температуру са јануар $0,6^{\circ}$, док је средња месечна температура за јули износила $22,6^{\circ}$. Средње годишње колебање температуре је $23,2^{\circ}$ (7, 153). Према томе, ове би температуре одговарале термичком билансу *Д. Коритнице* ($\gamma = 43^{\circ} 16'$; $h = 400 \text{ m}$), која најбоље карактерише климатске особине овога краја, унеколико модификоване због разлика у положају места.

У суподини *Суве Планине*, за раздобље 1925—1940 год., просечна висина годишњих падавина је 580,8 мм. „Ова количина показује да су крајеви око *Суве Планине* међу најсувљим у *Србији*“ (4, 38). Али према подацима кишомерне станице у *Д. Коритници*, за период 1935—1940 год., види се, иако за режим падавина нису довољна петогодишња посматрања, да овај крај добија око 100 мм годишње више талога (684 мм) него суподина *Суве Планине* према горњим прорачунавањима. Ова повећана количина вероватно долази услед локалних утицаја, нарочито услед близине ободних планина. Али је за принос пољопривредних култура важнији распоред талога по месецима но њихова

годишња количина. Следећа таблица показује расподелу талога по месецима.

Средња месечна количина падавина*											
XII	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
54,2	45,2	41,6	34	74,4	80,4	51,4	63,8	40,2	40,4	98,8	59,4

Из овога се види, да у пролеће пада око 189 мм, а у лето око 155 мм, у јесен око 199 мм, а у току зиме око 141 мм талога. Годишње количине падавина не би биле довољне за биљни свет да веће количине не падну у доба вегетационе периоде (око 68% од укупне количине талога). Али док у току вегетационе периоде има просечно довољно падавина у августу, када су температуре још увек високе, пада споредни минимум (40,2 мм) који управо износи половину споредног максимума из маја месеца (80,4 мм). Крај лета претставља, дакле, кратку сушну периоду баш у време када је кукурузу најпотребнија влага. Али за време лета доста често јављају се кише у облику пљускова, а потом настаје већи број дама без падавина. Летњи пљускови имају карактер провала облака, и наносе знатно веће штете него користи.

Снег пада у децембру, јануару и фебруару, а може пасти и у марту, па чак и у априлу. Дебљина снега на планинама износи 2 до 2,5 м, на странама котлине 1 до 1,20 м, а у котлинској равни максимално 50 см. Снежни покривач у котлини се задржава до средине марта. Дебљина и трајање снежног покривача одржавају влажност земљишта и повољно утичу на пролећну сетву.

Ветрови продиру из околних предела или падају са оближњих планина. Североисточни ветар „Кошава“ дува знатном јачином у хладнијој половини године и чини велике штете. Зимски дува слабији али врло хладан источни ветар, познат под именом „Долњак“. У пролеће се јавља ветар из западног правца „Горњак“, главни ветар који доноси кишу. У топлијој половини године често дува јужни ветар који се одликује топлотом, али може и кишу да донесе.

Мразеви и слане се доста ретко јављају, у односу на околне крајеве, јер су стране Суве Планине под вегетацијом. Мада могу да умање род воћа, самом стаблу обично не шточе и воћка се не суши. 1947 год. пропало је нешто шљива у Г. Коритници.

Воду Коритнице одводи Коритничка Река (на специјалним картама 1 : 100.000 и 1 : 50.000 обележена као Врело Река), чије изворишне делове чине више мањих извора око села Ресника. Али су за ову област од нарочитог значаја карсна врела. Она леже у подножју Суве Планине и налазе се на контакту кречњака и вододржљивих стена. Најглавније је *Мокрањско Врело*, које избија из многих пукотина на 5 до 6 м. испод отсека Слбице, и чини басен у пречнику око 9 м. На левој страни је затворено падином Анином Баром, а на десној Татарском Главом или

Главиштем. На јужној страни у басен врела улази периодски поток Велика Падина. Врело је сифонско и не мути се. Температура воде је 10,50°C (8, 38). Из њега истиче Мокрањска Река, широка око 5 м., која, по *Ј. Цвијићу*, располаже оноликом количином воде као Млава при излазу из Жагубичког Језера (6 м³/с; 8, 26, 49). То је несумњиво максимални протицај добивен мерењем за време високог водостања. Стварни средњи годишњи протицај врела је 280 л/с (9). *Дивљанско Врело* села Дивљане лежи уз леву обалу Коритничке Реке, у подножју рта Велика Падина и Пресек. Вода избија из више пукотина око главног врела, а у каменолому с пролећа пророди и *Суво Врело*. И ово је врело сифонско, и врло се ретко мути (за последњих педесет година, по једном казивању, само два пута). Кључање врелске воде у влажнијој половини године често достиже висину од 1 м.; тада вода из врела одбија Коритничку Реку и плави околно земљиште. Главно врело има средњи годишњи протицај око 125 л/сек. (9). *Коритничка Врела*, изнад Г. Коритнице, састоје се од неколико слабих сталних врела и три периодска, од којих је најјаче *Бело Врело*. Ова врела хране Коритничку Реку, а њен ток у сувој половини године управо настаје од њих. Каптирано *Бежишко Врело* у Бежишту је најслабије и најмање врело. *Чесма Ракош*, на висини од 1270 м., је једино врело Суве Планине. Избија у подножју Ракоша (Трештен Врх) на висини од 1469 м., на месту где плато Валожја почиње да пада у долину Коритничке Реке. Вода избија у два крака, а спроводи се преко корита („коруба“). Служи за појење стоке са великог дела Суве Планине, те је од изванредног привредног значаја.

Ова су врела од великог привредног значаја, али се не могу да користе у пуном обиму, јер су им излазни сифони засути сипарима; она за време лета хоризонтално отичу и имају смањену количину воде. Ипак она служе као главни извори за снабдевање водом, те су око њих или у њиховој близини поникла главна насеља. Усто она су и главни резервоари за наводњавање влажних култура и испод њих су „градине“. Али су на врелима и индустријске инсталације које употребљавају механичку снагу воде, док се низови воденица налазе на токовима који из њих истичу. Тако је на Мокрањском Врелу подигнута ваљавица („тупавица“) и локална централа за електрично осветљење, а на Мокрањској Реци има 10 воденица. Коритничка Врела су омогућила изградњу електричне централе Г. Коритнице, а Дивљанско електричне централе Дивљане. Мада се вода Коритничке Реке употребљава за наводњавање у врло скромним размерама, овај ток је значајан јер његова вода покреће многе воденице (око 25), а на једном издвојеном краку („јазу“) је изграђена стругарз (пилана). Најзад, за наводњавање се користе и некаптирани мањи стални извори у подножју Сливовачког Врха.

Са привредним унапређењем ове области и јачим развојем локалне индустрије биће омогућено повећано искоришћавање механичке снаге токова, што ће имати већу вредност за становништво.

Савремено стање привреде. — Ранији привредни живот ове као и суседних области, био је подређен друштвено-историском развоју и стајао је у зависности од односа својине и начина производње.

Главно занимање становништва било је сточарство, гајење коза, оваца и говеда (10, 6). Обрадиво земљиште је обухватало само узан појас око Коритничке Реке; било је власништво спахија. Главна земљорадничка активност је била усредсређена на поседима манастира св. Димитрија, где је било спахиско добро („чивлик“) са ханом за преноћиште путника и воденицама за мливо. М. Ђ. Милићевић наводи да су Турци становали у Белој Паланци и имали своје земље по селима, живели од својих добара, а неки су и сами обрађивали земљу (11, 233). Спахиска добра, по феудалним обавезама, обрађивало је домаће становништво; оно је имало насеља на странама котлине која су често помештана. Један део становништва („гарија“) Турци су били населили на „чивлику“ као сталну радну снагу.

Слаби земљораднички приноси и сточарство са неразвијеном разменом производа нису могли да обезбеде исхрану становништва. Зато се као допуна привреди јавила печалба, јер становништво није имало других извора за живот. На појаву и интензитет печалбе утицали су и други узроци. То су најпре догађаји који су се као историске појаве збивали на саобраћајној комуникацији која води кроз ову област. М. Ђ. Милићевић са доста разлога износи да је долином Коритничке Реке, као једном од најповољнијих веза између Нишавља и великог дела залеђа Суве Планине, „ишао пут од памтивека“ (11, 171).

По *F. Kanitz-у*, пут дуж Лужнице и преко плодне вододелнице за Мокро био је познат још Римљанима и био је заштићен стражарским кулама (12, 221). Овај пут је био значајан и за време Турака, јер је он део пута који спаја Видин са Лужницом и Знепољем (11, 233). Турска војска и каравани са робом који су пролазили кроз Коритницу били су нападани и пљачкани и Турци су вршили одмазде над становништвом. Због тога је становништво често остајало без средстава и одлазило у печалбу. На печалбу је утицала поред ових „неповољних догађаја“ и честа појава куге („чума“). После куге „обично је долазила глад“, што је остало у свежем сећању код стараца ових крајева, и становништво је одлазило у печалбу да се прехрани (13, 76).

Са ослобођењем ових крајева од Турака 1877 године, привредни живот и ове области се изменио. Устаљени начин живота довео је до гушћег насељавања и јавиле су се веће потребе за зиратним земљиштем. Зато је настало откупљивање земље од Ту-

рака који су после 1877 дошли у Коритницу и продали поред воденица поточара, које су почели продавати и пре поменуте године, и своје раније поседе. Становништво је откупило земљу, углавном, ношцем зарађеним у печалби. Са јачим развојем земљорадње, која је до 1877 била узгредно зимање, сточарство је почело да опада, јер су услед оскудице у зиратном земљишту ливаде разоравањем претваране у њиве. Укидањем травних површина база сточне исхране свела се на планинске пашњаке и шуму. Печалба је и даље остала знатан привредни извор, јер се индустрија није подизала, а привредна техника је остала на истом нивоу, и сиромашнији су морали да и даље иду у печалбу, да плате дугове и порез, да отплате купљено имање, или да спечале да би купили земљу (14, 16). Осим тога, привредни губитак од наставка у виноградарству утицао је да се јаче развије печалбарство, што се у Коритници нарочито јасно изразило, јер је 1894 године филуксера уништила винограде (14, 13, 14).

Коритница је, дакле, земљорадничка област. Земљорадничка привреда је овде једноставна; сеју се жита у плодореду са кукурузом. Принос кукуруза по 1 ха се креће од 1.600 кг. (Бежисте) до 1.500 кг. (Мокра), а просечан принос за целу област износи 1.260 кг. Просечан принос пшенице је приближно исти или је већи, јер на лапоровитом земљишту које је за њу погодна пшеница даје издешније приносе (у Реснику и Белој Води кукуруз даје 1.000, а пшеница 1.400 кг. по 1 ха). Остала жита: јечам, овас и раж (сеје се најмање) дају по једном хектару 800 до 1050 кг.

Економске способности земљорадничког становништва су доста мале, јер приватна газдинства имају највећим делом мали посед, који је, као што је познато, основно производно средство и од чије величине зависи способност сељачког газдинства.

Следећи бројеви показују категорије и однос поседа према резултатима пописа од 15-1-1949 године.

Од укупно 843 поседа било је у процентима

1) приватних пољопривредних газдстава — —	95,1
2) беземљаша — — — — — — — —	0,22
3) непољопривредника — — — — — — — —	3,9
4) сељачких радних задруга — — — — — — — —	0,33
5) других држ. установа и друштвених организација	0,44

Од укупног броја приватних поседа било је у %

до 2 ха — — — —	15,2	од 8—10 ха — —	4,6
од 2—5 ха — — — —	53,1	од 10—15 ха — —	3,7
од 5—8 ха — — — —	18,1	преко 15 ха — —	0,33

Овакав земљишни посед не може да се у целини користи, јер, као што је истакнуто, неплодног земљишта има 19,3%, а знатан део земљишта је слабе продуктивности. Усто застарело земљорадничко оруђе и несавремен начин обраде чине нерента-

билним експлоатацију земљишта. Зато је овдашње становништво било приморано да поред земљорадње изнађе и друге привредне изворе. Њих је раније уз сточарење давала и „сеча шуме“ ради снабдевања градова огревним и грађевинским материјалом. У последње време повећана је производња креча, који се извози у знатним количинама. Али, како ови привредни приноси не дају довољно средстава, то се печалба у новом виду одржава као сезонски допунски рад.

Сточарство је било, као што је изнето, главно занимање становништва. Оно је било условљено историским приликама и природним погодбама. Док је живело под несрећеним приликама, становништво је било врло покретно, а честа селидбена премештања са живим инвентаром знатно олакшана. Стока се чувала углавном на Сувој Планини, јер је она била под шумама и имала је простране пашњаке на Валојју. Становништво се овде бавило бачиским начином сточарства, којим су се преко лета бавили и номадски сточари Црновунци. На бачији као средишту економског живота током лета је свршаван сав посао око муже, сирења и справљања качкаваља. Држи се да су качкаваљ на Сувој Планини почели да израђују Црновунци (Ашани, Каракачани), који су имали велике радионице качкаваља на Ракошу. Осим Црновунаца („Грци“), који су сточарили преко лета на Сувој Планини до 1930 године, а одлазили на зимовање у долину Мораве и друге жупне пределе, до 1941 године своје бачије имала су и готово сва овдашња села. Са опадањем сточарства, и средиште економског живота са бачија прелази у села. И док су раније поред Црновунаца готово сва села имала велике бачије, са опадањем сточарства веће бачије настају тек удруживањем стоке из два села. Такву заједничку бачију је имало село Мокра са Шљивовиком. Мање бачије на планини су се одржале и даље, али већина од њих није производила качкаваљ већ су њихови сопственици своје млеко продавали трговцу, закупцу качкаваљциница, који је справљао качкаваљ за извоз.

Мада је бављење стоком уз пољске радове чинило главно привређивање, ипак се гајио мањи број стоке. До 1941 године, осредње газдинство је држало 15—20 ситнозубих грла, јер се укидањем травних површина сточна зимска исхрана свела на производе екстензивне земљорадње. Али је сточарство нарочито тешко пострадао у току протеклог рата, јер су стоку окупатори систематски уништавали. Данас се чува мало стоке, обично 10 ситнозубих грла по средњем домаћинству.

Односи о бројном стању стоке, према попису од 15-I-1949 године, изнети су у следећој табели.

Број грла	На 1 км ² површине долази грла	Са 1 ха ливада и површина под сточном храном исхрањује се грла	На 1 ха пашњака долази грла
11.353	101,4	33	8,3
На 100 становника долази 189 грла.			

Из овога се види да овај крај има мало стоке, што долази услед недостатка сточне хране за зимску исхрану. Ако се узме да једно грло ситне стоке у току зиме поједе просечно 300 килограма сена, онда је за зимску исхрану стоке у овом крају потребно око 25.935 мц сена. Ако грло крупне стоке у току зиме троши просечно 1.000 килограма сена, онда је за зимску исхрану крупне стоке потребно око 16.900 мц сена. Међутим, у овом крају по једном хектару ливаде дају максималан принос од 9 мц, те укупан годишњи принос сена са ливада износи свега 2.908 мц. Али како се неке ливаде косе два пута годишње, укупан годишњи принос износи око 5.000 мц. Према томе, да се преко зиме добро исхрани сва стока потребно је 42.835 мц, а то значи да се недоста-так од 37.835 мц мора надокнадити другим начином исхране. Услед тога, у овој области шуме и шикара чине главни извор сточне хране. Оне поред брста дају и зимску сточну храну „ли-сник“. Поред сена и лисника стока се храни кукурузовином (шаша), а у недостатку ових и сламом. Али је и ова исхрана не-довољна те се стока преко зиме слабо храни спремљеном храном, већ се пушта да пасе око села догод се налази трава испод снега.

Стока се лети ујутру изгони на утрине, а с вечери догони у села, или се удруже по неколико домаћина и стоку повере чувару који је напаса у планини. Међутим, данас се чине велики напори да се сточарство подигне и већ се отпочело са поновном про-изводњом качкаваља у Белој Води.

Шуме су, као што је напоменуто, у овом крају биле важан привредни извор, а шумска привреда је имала видну улогу у економском животу становништва. Према познатим подацима и народној успомени се види, да је ова област у прошлости била под великим шумама. О великим шумама Суве Планине пише путописац немачког посланика грофа Вирмонта 1719 године (11, 177). Али је током XVIII века и даље настало уништавање шума. М. Ђ. Милићевић износи како су Турци некада дизали по 1.000 сељака да секу шуму, како би им било лакше држати земљу по-љевиту (11, 177). И поред тога, овај је крај имао врло шумовите делове. Поменути писац је у атару села Мокре наишао на „горе борове, јелове, јаворове и граничеве, а местимице и на красне диволеске“ (11, 176). Затим су слободне шуме брзо уништаване и њихова је површина стално смањивана. Крчење шума је да-вало сталне приходе од добре цене шумске грађе и потражње огревног дрвета. Усто намерни случајеви паљења (а такав се слу-чај десио и лета 1945) већих комплекса шума ради добијања др-веног угља („ћумур“) су учинили да знатни делови планине обе-шуме. Сем тога шуме су и нерационално експлоатисане. Тако се на Ракошу и осталом Валошју наилази на мноштво букових тру-пова који су високи и преко 1 м., јер су букова дебела обарана преко снега. Таква места претстављају упропашћене шуме које се тешко обнављају.

Шумски покривач данас чини висински појас „главних шума“ на Сувој Планини и низинска зона „ситне шуме“ под њом.

Између ових не постоји јасна граница, јер продирање ситне шуме зависи од дубине крчења главних шума, а забрана заосталих од главних шума има и у зони шипражја. Усто у појасу главних шума има крчевина где су уметнути пашњаци; нарочито у Мокрањским шумама Суве Планине. „Ситну шуму“ чине: шуме цера са крупном границом (сладуном), и шуме грабића са јаворима. У састав грабићеве шуме улази велики број ксеротермних врста дрвећа и жбуња: грабић („габар“) , ситна граница, клен, црни јасен, маклен, јоргован („љиљак“), глог, руј и друго. Грабићева шума расте под тешким еколошким условима, што се одражава на малој висини и дебљини коју дрвеће у њој достиже. С друге стране, ова шума има врло велики значај као заштитна шума јер се готово редовно јавља на апсолутно шумским земљиштима, тј. онима на којима се трајно може гајити једино шума.*** „Главне шуме“ су област букве (*Fagus toesiaca*) и букве са мечјом леском (*Corylus Colurna*), и употребљавају се за грађу, али се јављају спорадично и врсте из ситне шуме.

Плато у залеђу нижих планина на истоку ретко је пошумљен, а шума се јавља на мањим површинама. Истакнути врхови Сливовачког Врха као и Суве Планине су голи и кршевити.

Највећи део ораница у Коритници постао је крчењем шуме цера са крупном границом, а много мањи и крчењем шуме грабића са јаворима. На стаништима искрчене грабићеве шуме данас су честа деградирана земљишта која се више не могу обрађивати („брзоберине“ или „брзодерине“). Понегде то су данас потпуне голет — „пустаре“ (в. сл. 2 у прил.).

Из државних шума се са дозволом узима суво дрво и дрво за грађу (такса 1947 год. је била за 1 м³ сировог 10—16 динара, а сувог дрвета 95 динара). Главне су шуме од насеља удаљене 7 до 8 км. У шуме воде врло рђави планински путеви, те је експлоатација знатно отежана. Дрво се са планине „влачи“, али се „влачом“ може допремити само мала количина (око ½ м³ дрва) уз велики напор и људи и стоке. Да се пребази 1 м³ дрва често су потребна 2 дана. Зато је пренос дрва до задруге у Белој Паланци (која је откупљивала 1947 год. 1 м³ дрва по 300 динара) мало рентабилан, јер и поткови волова услед кршевитог терена брзо пропадају.

У последње време повећана је производња креча, која постаје нов вид привредног рада. Године 1947 ова је област имала око 15 сеоских задружних кречана, са капацитетом од 25.000 до 50.000 кгр. Г. Коритница је имала 6 кречана од 50.000 кгр.; Д. Коритница 8 од 30.000 кгр., а Дивљана 1 крчану од 25.000 кгр. За печење креча осим кречњака, који је овде доброг квалитета, по-

*** Усмено саопштење инж. Б. Јовановића који проучује вегетацију Суве Планине.

требна је већа количина дрвета. Кречане Г. Коритнице од 50.000 кгр. за једно печење су трошиле око 100 м³; кречане Д. Коритнице од 50.000 кгр. око 80 м³, док је кречана Дивљане од 25.000 к.р. горела око 35 м³. Количина дрвета потребна за печење једне кречане одређеног капацитета зависи на првом месту од врсте дрвета, али се узима да на 1 кгр. креча просечно изгори 1 кгр. дрвета. Количина дрвета зависи такође и од састава кречњака. Паљење кречане од 30.000 кгр. траје 5 дана. Кречњак и дрво месне задруге откупљују од сељака, а испечени креч се лиферије преко среске задруге у Белој Паланци (1947 год., 1,50 динара по 1 кгр.).

Кречарство има услова да се развије у посебну привредну грану ако се обезбеде потребне залихе дрва. Проблем дрвних залиха задруге већ решавају на задовољавајући начин; тако је задруга Д. Коритнице у 1947 год., само за три месеца откупила око 200.000 м³ дрва.

Из досада изнетог се види, да је становништво приморано, услед недовољних средстава за живот, да тражи зараде и изван своје области. Зато се из овог краја, као и оближњих области, у печалбу одавно одлазило, јер је печалбарство увек давало допунске, а често и главне приходе. До Кримскога рата (1854), одлазило се у Стамбол, а потом у Добруџу, и радило на пољским радовима. Пре Руско-турскога рата (1878), неки печалбари су одлазили и у Румунију и у Загорје у Бугарској (14, 3). У Бугарској, то су били зидари, циглари, ћерамичије, и црепари, а у Румунији махом пољски радници на великим поседима. После Њримскога рата многи су одлазили и у Србију, где су радили као дуњџери и ћерамичије (14, 3). Али се нарочито од 1913 год. почело одлазити у унутрашњост наше земље, и то у: Босну (Сарајево, Горажде), Војводину (Нови Сад), Београд, Шабац и друга места, а радило се на свим печалбарским занатима. У печалбу је одлазило 60—70% свег мушког живља. У отсуству људи у печалбарским домаћинствима све привредне радове свршавале су жене и деца и девојчице. Усто, жене су радиле и на жетвеним радовима по пољима око Беле Паланке.

У најновије време престало је одлажење у печалбу. Вишак радне снаге из ове области, која је аграрно пренасељена по пространству (преко 60 становника на 1 км²) љези са економским могућностима, стално је или сезонски упуслен у локалној и обласној производњи. Становништво ради у оближњим рудницама (Јелашница, Јерма), каменоломима (Сићевска Клисура), великим градњама (нови интернационални друм), а потом долазе радови на грађевинама по другим деловима државе и, најзад, у творницама оближњих места. Осим тога, становништво се и плански укључује у одређене гране производње.

Перспективе економског унапређења. — Због изнетих физичко-географских и педолошких особина, овај се крај економ-

ски може унапредити организовањем производње на колективној основи тако да се најпре укључи досад необухваћени дес сувишне радне снаге у обласну производњу. Међутим, сељачких радних задруга произвођачког типа до 1950 год. у Коритници није било, али су поседе манастира св. Димитрија претворени у угледно државно добро „Бела Паланка“.

Како су овде могућности проширивања земљишног поседа уопште врло мале, неопходно је на првом месту спречити пропадање привредних површина дејством физичко-географских процеса. Ово се постиже пошумљавањем голети, а нарочито регулацијом токова. Али је и побољшање квалитета обрадивог тла један од неопходних услова за интензивирање пољопривреде. При томе је потребно стално ђубрење земљишта, поглавито стајским гнојивом. Замена култура са slabим приносима такође је неопходна. Тако је Дојчин Поповић из села Дивљане, наместо старог домаћег кромпира који је слабо успевао, посадио рани немачки кромпир од семена са државног добра „Бела Паланка“ и на 5 ари од 60 гр. семена добио 1300 кгр. кромпира. Осим тога, за воће у овом крају су природни услови знатно повољнији него у суседним областима. Зато би требало извршити знатне измене у начину привређивања. Њиве слабе плодности могу се претворити у воћњаке, као што је делом већ учињено у селу Дивљани. Али је потребно обновити и старе воћњаке, јер је шљива пожегача великим делом уништена од штитасте ваши, а данас страда од „шарке“, па је готово једина врста „ситница“, ситна жута шљива, која служи икључиво за печење ракије. Винова лоза се може са успехом гајити на песковитом земљишту према Сливовачком Врху, као што су Габрич и Чешљајка. Тиме би Коритница постала воћарско средиште за околне крајеве.

Поред изнетог, у овој области постоје и врло повољни услови да се развије индустрија цемента. Године 1935 француски стручњаци су испитивали овлашње наслаге лапора и утврдили велике залихе доброг квалитета. За развитак индустрије у Белој Паланци има потребног угља у близини и погодних падова за електрична постојења. Најзад, према обавештењима на терену у изгледу је изградња творнице цемента код села Мокре.

ЛИТЕРАТУРА

1. К. В. Петковић, Геолошки састав и тектонски склоп Суве Планине, Посебна издања СКА, књ. LXXVI, Природњачки и математички списи, књ. 21, Београд 1930.
2. Geološka karta sekcije Niš i Pirov 1:100.000. Izdanje Geološkog instituta Kr. Jugoslavije, Beograd 1931.
3. Dr. K. V. Petković i S. P. Milojević, Tumač za geološku kartu lista „Niš“ 1:100.000. Povremeno izdanje Geološkog instituta Kr. Jugoslavije, Beograd 1937.

4. Б. Јовановић и Л. Веселичић, Претходно саопштење о биљном покривачу Суве Планине, Зборник радова Срп. акад. наука, књ. II, Институт за екологију и биогеографију, књ. 1, Београд 1950.
5. „Пописна књига“ села Дивљане.
6. Статистички подаци су узети из Среског народног одбора у Белој Планици и Статистичког завода НР Србије.
7. М. Милосављевић, Температурни и кишни односи у НР Србији, Посебни отисак из Годишњака Пољопривредно-шумарског факултета Универзитета у Београду за 1949 год.
8. Ј. Цвијић, Извори, тресаве и водопади у Источној Србији, Глас СКА, LI, Београд 1896.
9. Катастар водних снага Југославије: Слив Јужне Мораве, св. VI, лист 19, Београд 1947.
10. В. Л. Николић, Из Лужнице и Нишаве, Срп. етнограф. зборник, књ. 16. Етнолошка грађа и расправе, Срп. акад. наука, Београд 1910.
11. М. Ђ. Милићевић, Краљ. Србија, Београд 1884.
12. F. Kants, Das Königreich Serbien und das Serbenvolk, B. II, Leipzig 1909.
13. М. Филиповић, Одлажење на прехрану, Гласник Географ. друштва, св. XXVII, Београд 1947.
14. Јеленко Петровић, Печалбари (нарочито из околине Пирота), Београд 1920.

Résumé

Mihajlo M. Kostić

PRINCIPAUX CARACTÈRES PHYSICO ET ÉCONOMICO-GÉOGRAPHIQUES DE KORITNICA

On entend sous ce nom le bassin de réception de Koritnička Reka (rivière de Koritnica), affluent de gauche de la Nišava. Cette région a une superficie de 112,11 km²; elle comprend 9 villages et compte 6.000 habitants.

Morphologiquement, elle représente un bassin d'effondrement abaissé le long de la ligne de faille sur le versant NE de la Suva Planina. La région est composée par le bassin de *Bežište—Resnik* dans le cours supérieur de Koritnička Reka, par l'élargissement érosif de *Mokra* dans son cours inférieur et par *Ždrelo*, défilé par lequel passe ladite rivière et qui relie ces deux parties.

Le bassin d'effondrement est recouvert de sédiments lacustres tertiaires, et là se trouvent les plus importantes superficies économiques de cette région. Dans le développement économique de Koritnica, les facteurs d'ordre physico-géographique jouent un rôle d'une grande importance, en exerçant une influence négative sur la production de cette région et en diminuant sa puissance productive. Cette influence se manifeste surtout dans l'action érosive des cours

périodiques, dans les débordements de la Koritnička Reka et la décomposition mécanique des roches dont les éboulis sont charriés par les eaux. Dans ce travail, l'auteur analyse l'action de chacun de ces facteurs séparément et explique l'influence de chacun d'eux sur la production.

Quoique située dans la région climatique de la Suva Planina, cette contrée reçoit annuellement environ 100 mm de précipitation atmosphérique de plus que ladite montagne. La moyenne annuelle de précipitation (684 mm) ne serait pas suffisante pour le monde végétal, si de plus grandes quantités ne se déversaient (environ 68%) à l'époque de la période de végétation. Les averses estivales sont ici fréquentes; les nuages crévent fréquemment et de grandes quantités d'eaux sont précipitées en torrents, ce qui cause de grands dommages à l'agriculture.

A côté du cours principal de la Koritnička Reka, les sources karstiques sont d'une importance toute spéciale pour cette région. Elles sont situées au pied de la montagne Suva Planina, au contact des calcaires avec les roches imperméables. La plus importante de ces sources vaclusienne („vrela“) est *Mokranjsko Vrelo* d'où débute la rivière Mokranjska Reka. Les autres sources sont les suivantes: *Divljansko Vrelo* dans le village Divljani, *Koritničko Vrelo*, près du village Gornja Koritnica et *Bežiško Vrelo* à Bežište. Sur la Suva Planina au bas de la pointe Trešteni Vrh (1469 m) se trouve la *fontaine Rakoš*, une source située au sommet de la montagne. Toutes ces sources sont utilisées pour l'alimentation en eau et autour d'elles se sont formés des établissements humains. La force hydraulique de toutes ces sources est relativement bien exploitée (lamineries et turbine électrique à Mokranjsko Vrelo, turbines électriques aux „vrela“ Divljansko et Koritničko) et le long des cours d'eau qui sourdent de ces sources, on peut voir des rangées de moulins. L'eau de ces sources est également utilisée pour l'arrosage des jardins.

Aux alentours immédiats de Koritnička Reka on trouve une ceinture de terre alluviale et de terre noire, tandis que le reste du terrain est constitué de podzol couvert de forêts, de terre brun-rougeâtre et de terra rossa. La qualité du sol cultivable est assez basse: d'après une classification de 1885, ce serait un terrain de IIe à V^e ordre, tandis qu'une classification ultérieure l'échelonne de la IVe à la VIIIe classe.

D'une superficie totale de 10.589 ha, les terres de culture représentent 80,6% et les terres incultes 19,3%.

Jusqu'en 1877, quand cette contrée fut également libérée de la domination turque, la principale occupation de la population fut l'élevage du bétail (chèvres, brebis et bovins). Après cette date, commença le rachat des terres tenues par les beys, principalement avec l'argent gagné à des travaux effectués en dehors de la contrée („pečalba“), et l'agriculture devient peu à peu la principale occupation des habitants. Cette culture, ici, est assez uniforme: système d'as-

solement de blés divers alternés avec le maïs. Les possibilités productives de la population sont assez faibles, car les économies privées sont constituées de petits lots (15,2% jusqu' à 2; 53,1% jusqu' à 2 — 5 et 18,1% jusqu' à 5 — 8 ha) d'un sol peu fertile dont la productivité décroît et l'outillage aratoire est vieilli.

Pour cette raison, les habitants de Koritnica ont été contraints de rechercher, à côté de l'agriculture, d'autres sources de revenus. Ils les trouvaient autrefois, comme complément à l'élevé du bétail, dans la coupe des forêts pour pourvoir les villes de bois de chauffage et de bois de construction. Plus récemment, ils s'occupaient aussi de la cuite de la chaux comme article d'exportation. Enfin, comme tous ces travaux ne suffisaient pas pour subvenir à leurs besoins, on s'en allait en émigration temporaire hors de la contrée à la recherche du travail, pratique qui s'est maintenue jusqu'aux tout derniers temps au titre de travail saisonnier de complément.

Jusqu' en 1930, au Rakoš et dans le restant de la région de Valožje, l'élevé du bétail était pratiquée par des pâtres nomades Koutso-Valaques qui, les premiers, commencèrent à fabriquer le fromage kaschkavalj à la Suva Planina. Le reste de la population de cette contrée s'occupait également d'élevage en montagne jusqu'en 1941, et presque tous les villages y possèdent des cabanes. C'est dans ces cabanes de montagne qu'on terminait, au cours de l'été tous les travaux de traite, de coagulation du lait et de préparation du kaschkavalj. Avec le déclin de l'élevage et le passage des habitants à l'agriculture, des cabanes plus vastes se créaient en montagne par association de deux villages (comme c'est le cas pour Mokra et Šlivovik qui on une cabane — fromagerie commune), tandis que les propriétaires des cabanes plus petites se contentaient de vendre leur lait au fromager qui faisait du kaschkavalj pour l'exportation.

Jusqu'en 1941, les économies rurales moyennes possédaient de 15 — 20 têtes de petit bétail, car avec la disparition des prairies de pâturage, le fourrage d'hiver se réduisait aux feuilles de chêne, feuilles tiges et feuilles de maïs et à la paille. Aujourd'hui le nombre de bétail est encore plus réduit (environ 10 têtes de petit bétail par économie moyenne), car une grande quantité en a été détruite au cours de la dernière guerre. Il est vrai que, de nos jours, l'élevé du bétail commence à se renouveler, et déjà, à Bela Voda, on a recommencé à fabriquer du kaschkavalj.

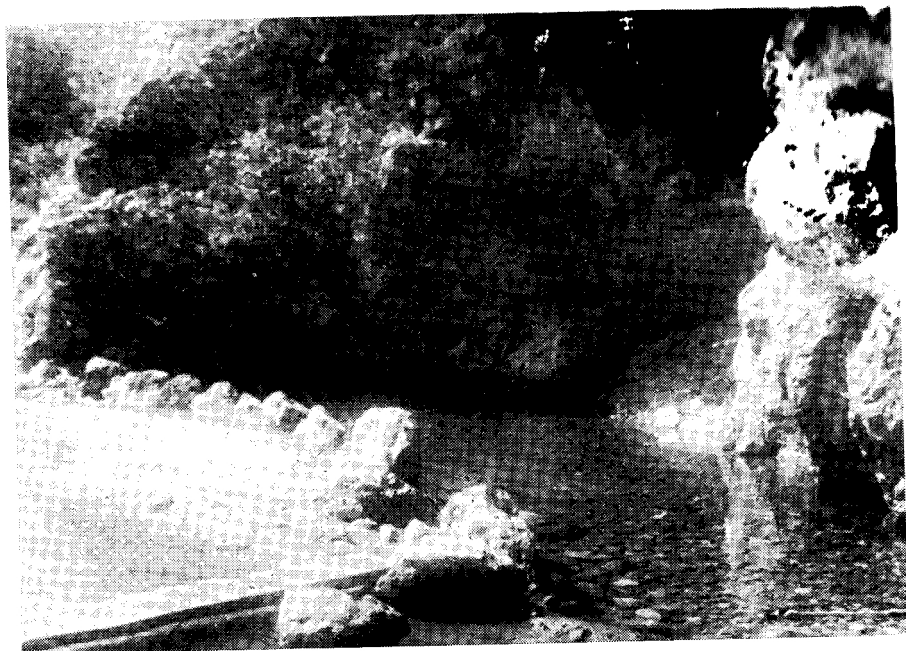
Cette région, dans le passé, était couverte d'épaisses forêts, mais, des le XVIIIe siècle, commença la destruction des forêts qui s'est prolongée au temps qui suivit. La couverture forestière à Suva Planina est constituée par la haute ceinture des hautes forêts avec une zone de basses forêts au-dessous d'elle. Cette dernière zone est constituée d'arbrisseaux et d'arbustes ainsi que de rares buissons rabougris (charmes, érables, aubépines, syringas etc.), tandis que dans la haute forêt c'est le hêtre qui prédomine. Ces hautes forêts sont éloignées des villages de 7 à 8 km et les routes qui y mènent sont de

mauvaises routes de montagne, de sorte que l'exploitation des forêts rencontre de grandes difficultés. Le bois, du haut de la montagne, est transporté à la traîne et souvent il faut employer deux jours pour transporter un mètre cube de bois.

En 1947, Koritnica possédait 15 fours à chaux, propriété des associations coopératives rurales, d'une capacité de 25.000 à 50.000 kgr. Le calcaire, dans la contrée, est de bonne qualité et la calcination pourra se développer dans de bonnes conditions, si l'on prend soin d'assurer des quantités suffisantes de bois.

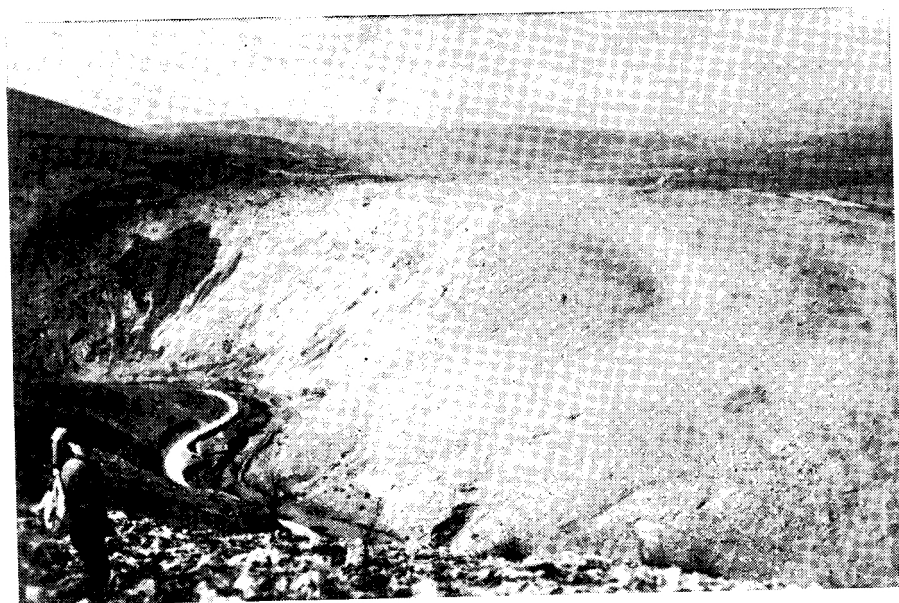
Par suite des faibles moyens de subsistance, les habitants de Koritnica quittaient temporairement la région depuis longtemps pour chercher du gain. Ils s'employaient aux travaux des champs ou à des métiers saisonniers (maçons, briquetiers, tuiliers) en Turquie, Roumanie ou Bulgarie, et, depuis 1918, dans notre pays également (Bosnie, Vojvodina, Beograd, Šabac etc.). Dans les derniers temps, le surplus de la main-d'oeuvre est dirigé dans diverses branches d'industrie locale et régionale (mines, fabriques, grandes villes etc.).

Les conditions économiques de cette région pourraient être améliorées, à condition d'introduire un outillage agricole moderne, de sélectionner les cultures en remplaçant celles qui ne sont pas profitables, de réglementer le cours des eaux torrentielles et bonifier le sol cultivé. Toutes ces mesures permettront d'appliquer une méthode plus rationnelle de culture et accéléreront la renaissance de l'élevé du bétail. Elles rendront, en outre, disponible une grande partie de la main-d'oeuvre pour la production industrielle. D'autre part, il existe dans cette contrée des conditions très favorables à la culture des fruits et la transformation des champs peu productifs en vergers pourrait faire de Koritnica un centre d'industrie fruitière pour les régions avoisinantes. Il existe également dans cette contrée des couches marneuses de grande puissance et de bonne qualité; de même, pour le développement de l'industrie à Bela Palanka, on trouve à proximité la houille nécessaire et des pentes convenables pour les installations électriques.

Сл. 1. — Дивљанско Врело у селу Дивљани под Сувом Планином.

Снимак: Мих. М. Костић

Сл. 2. Мокрањско Ждрело на страни Малог Курила. На кречњачкој голети види се заостала крпа рудоцрвенкастог земљишта где су раније биле шуме а пошто су искрчене виногради. Локалитет показује како крчењем шума и процесима денудације постаје типична голет.

Фото: инж. Б. Јовановић

Сл. 3. — Бежишко Ждрело; клисуром је спроведен друм
Бела Паланка-Бабушница.

Фото: инж. Б. Јовановић

Сл. 4. Лисничка храстова шума на Гарињу изнад села Бежишта,
Ту се сустичу оранице на црвеници са делимично искрченим шумама.

Фото: инж. Б. Јовановић

Сл. 5. — Девестирана шума грабића на странама Бежишког Ждрела;
сеоска утрина која служи као испаша стоци.

Фото: инж. Б. Јовановић